

УДК 378.1

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.19>

Н.М. КОВАЛЬСЬКА

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0002-5758-8373

Я.О. УСОВА

Херсонська державна морська академія

ORCID: 0000-0001-8144-0769

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто особливості формування державно-політичної активності студентів у межах їх соціалізації, що відбувається на різних життєвих рівнях – від загальнодержавного (безпосередня пов'язаність із підвищенням добробуту держави й суспільства), загальноосвітнього (детермінованість популярності певного університету не лише рівнем успішності його студентів, а й рівнем їх соціальної свідомості) до індивідуального (самовдосконалення особистості, реалізації її творчого потенціалу) з логічним розумінням їх пов'язаності. З'ясовано, що соціалізація передбачає адаптацію молодого людини до суспільства за умов дотримання нею норм поведінки, системи цінностей, культурних навичок, що прийняті в цьому суспільстві. Тобто виявляється так званий «образ життя», що включає типові різновиди життєдіяльності відповідно до таких загальноприйнятих умов. Визначено, що в таких умовах залучено різні інститути соціалізації, які створюють відповідний соціальний простір, – сім'я, освітні заклади, конфесійні установи, фахові організації, корпоративні клуби тощо. Тому важливу роль відіграють взаємостосунки в межах цих інститутів, що відбуваються в різних стилях – демократичному, ліберальному чи диктаторському.

Зроблено висновок про безпосередню пов'язаність соціальних реформ із вирішенням конфліктів опозиції «матеріальне – ідеальне» у суспільстві загалом і «соціальне – психічне» зокрема в кожній людині, що мають розуміти публічні службовці й володіти відповідним інструментарієм для наведення балансу в межах громади, яка перебуває в сфері їхньої діяльності, адже самоусвідомлення молодого людини як громадянина держави, відповідна її самоідентифікація безпосередньо впливає на темпи розвитку суспільства й держави в умовах глобалізації та інтеграції сучасного світу. Саме так Україна може розвинути у демократичну європейську державу.

Ключові слова: соціалізація студентської молоді, державно-політична активність, освітня сфера, адаптація, суспільство.

Н.М. КОВАЛЬСЬКА

Херсонский национальный технический университет

ORCID: 0000-0002-5758-8373

Я.А. УСОВА

Херсонская государственная морская академия

ORCID: 0000-0001-8144-0769

ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ИХ СОЦИАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены особенности формирования государственной-политической активности студентов в рамках их социализации, что происходит на разных жизненных уровнях – от общегосударственного (непосредственная связь с повышением благосостояния государства и общества), общеобразовательного (детерминированность популярности определенного университета не только уровнем успешности его студентов, но и уровнем их социальной сознания) до индивидуального (самосовершенствование личности, реализация ее творческого потенциала) с логическим пониманием их связи. Выяснено, что социализация предусматривает адаптацию молодого человека к обществу при соблюдении им норм поведения, системы ценностей, культурных навыков, принятых в этом обществе. То есть определяется так называемый «образ жизни», включая типичные разновидности жизнедеятельности в соответствии с такими общепринятыми условиями. Определено, что в таких условиях привлечено различные институты социализации, которые создают соответствующее социальное пространство, – семья, образовательные учреждения, профессиональные учреждения, профессиональные организации, корпоративные клубы и тому подобное. Поэтому важную роль играют взаимоотношения в рамках этих институтов, происходящие в различных стилях – демократическом, либеральном или диктаторском.

Сделан вывод о непосредственной связанности социальных реформ с решением конфликтов оппозиций «материальное – идеальное» в обществе в целом и «социальное – психическое», в частности, в каждом человеке, о чем должны помнить публичные служащие и обладать соответствующим инструментарием для наведения баланса в пределах общины, находящейся в сфере их деятельности, ведь осознание себя молодым человеком как гражданина государства, соответствующая его самоидентификация непосредственно влияет на темпы развития общества и государства в условиях глобализации и интеграции современного мира. Именно так Украина может развиваться в демократическое европейское государство.

Ключевые слова: социализация студенческой молодежи, государственно-политическая активность, образовательная сфера, адаптация, общество.

N.M. KOVALSKA

Kherson National Technical University
ORCID: 0000-0002-5758-8373

Ya.A. USOVA

Kherson State Maritime Academy
ORCID: 0000-0001-8144-0769

FORMATION OF STATE POLITICAL ACTIVITY OF STUDENTS AS A FACTOR OF THEIR SOCIALIZATION

The article examines the features of the formation of the state-political activity of students within the framework of their socialization, which occurs at different levels of life – from the national (direct connection with an increase in the welfare of the state and society), general education (the popularity of a certain university is determined not only by the level of success of its students, but also the level of their social consciousness) to the individual (self-improvement of the individual, the realization of her creative potential) with a logical understanding of their connection. It was found that socialization involves the adaptation of a young person to society, subject to his observance of the norms of behaviour, the system of values, cultural skills adopted in this society. That is, the so-called «lifestyle» is determined, including typical types of life in accordance with such generally accepted conditions. It was determined that in such conditions various institutions of socialization are involved, which create an appropriate social space – family, educational institutions, confessional institutions, professional organizations, corporate clubs, and the like. Therefore, an important role is played by relationships within these institutions, taking place in different styles – democratic, liberal or dictatorial.

It is concluded that social reforms are directly connected with the resolution of conflicts of oppositions «material-ideal» in society as a whole and «social-mental» in particular in each person, which should be remembered by public servants and have the appropriate tools for balancing within the community, located in the sphere of their activities, because the awareness of oneself as a young person as a citizen of the state, his corresponding self-identification directly affects the rate of development of society and the state in the context of globalization and integration of the modern world. This is how Ukraine can develop into a democratic European state.

Key words: socialization of student youth, state and political activity, educational sphere, adaptation, society.

Постановка проблеми

Освіта є найбільш впливовою сферою у площині соціалізації молоді особистості, адже високоосвічена людина орієнтується в державній та міжнародній політиці, ставлячи пріоритетом демократичні орієнтації в розвитку держави й суспільства, розуміє власну участь у цьому процесі й можливості свого впливу на нього. При цьому чинний (майбутній) публічний службовець має впливати й конкретно на громадян, які в сучасних умовах виявляють негативне переважно ставлення до державних і політичних інститутів – місцевої влади, партій, політичних лідерів (особливо олігархів), що не лише вказує на низький рівень легітимності влади, а й спричинює ігнорування людьми різних форм політичного життя, зокрема навіть виборів державної та місцевої влади (останні вибори засвідчили від 20 до 40 відсотків виборців на дільницях). Це ідентифікує українців як недостатньо політично активних, що впливає на подальший розвиток держави й довготривалість процесів реформування державних і місцевих публічних інститутів влади. Натомість фахівець із публічного управління мусить не лише мати відповідну компетентність, але й бути гармонійно розвиненою особистістю, що передбачає, з одного боку, наявність комплексу знань й умінь у цій сфері, а з іншого – високий рівень соціалізації. Проте ця невід’ємна ознака громадянина передбачає особисту його ідентифікацію не лише в політичній площині, але й у власне національній, що дозволить адекватно сприймати державницькі процеси в Україні як незалежній державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Чимало українських учених досліджують питання політичної активності населення, зокрема й студентської молоді. Так, М. Головатий чинниками цього процесу називає знання про політичну систему, політичну діяльність, політичні партії, суспільство тощо, переконання людей щодо вибору ідеологічних орієнтирів, настанов, політичних учинків, які відбивають ідейні переконання громадян [1]. О. Скрипнюк відзначає національні, економічні, релігійні, моральні чинники політизації суспільства [2], В. Нікітін дефінує громадянське суспільство як «сукупність суспільних відносин, що відповідно до чинних норм права та традицій реалізуються членами суспільства <...> без опосередкування з боку держави» [3, с. 68], а М. Козирев пов'язує соціалізацію особистості як із модернізацією освіти, так і з розвитком держави загалом, де вирішальну роль має відіграти «середня верства українського суспільства», від фахової підготовки якої «залежить добробут країни» [4, с. 146].

Формулювання мети дослідження

Зважаючи на наведену вище актуальність поставленої проблеми, мета цієї статті передбачає вивчення особливостей набуття державно-політичної активності студентами в межах їх соціалізації, що розглянуто через призму загальнодержавного розвитку (як безпосередня пов'язаність із підвищенням добробуту держави й суспільства), загальноосвітнього (як детермінованість популярності певного університету не лише рівнем успішності його студентів, а й рівнем їх соціальної свідомості) та індивідуального (як самовдосконалення особистості, реалізації її творчого потенціалу).

Викладення основного матеріалу дослідження

Соціалізація, як відомо, передбачає адаптацію людини до суспільства за умов дотримання нею норм поведінки, системи цінностей, культурних навичок, що прийняті в цьому суспільстві. Тобто виявляється так званий «образ життя», що включає типові різновиди життєдіяльності відповідно до таких загальноприйнятих умов. У таких умовах існують інститути соціалізації, що створюють відповідний соціальний простір, – сім'я, освітні заклади, конфесійні установи, фахові організації, корпоративні клуби тощо. Тому важливу роль відіграють взаємостосунки в межах цих інститутів, що відбуваються в різних стилях – демократичному, ліберальному чи диктаторському.

Якщо, скажімо, релігія, що, як відомо, є первинним цивілізаційним інститутом, який впливає на розвиток людини, не закликає до соціалізації, ставлячи пріоритетом суто моральні аспекти розвитку, то соціально-історичний аспект останнього, пов'язаний із родом, нацією, державою, здійснює переважно соціальний вплив. Тобто в цій площині поєднується вплив біологічних і соціальних чинників: по-перше, особистість отримує від батьків певні вроджені моральні настанови (за умови її постійного підтримування); по-друге, особистість підпадає під вплив активних батьків, які постійно її розвивають у соціальному сенсі; по-третє, у площину соціальних відносин особистість входить через сумісну діяльність, зокрема спілкування, де вона виявляє своє ставлення до навколишнього світу та подій у ньому. Тобто така сумісна діяльність є основою існування особистості в системі суспільних відносин.

У науковій площині соціалізація визначається як категорія різноманітних соціальних наук, де у прив'язці до особистості означає процес інтеграції останньої в суспільство задля досягнення взаємної користі від цього, адже розвиток суспільства можливий за умови складання його з активних громадян, які дотримуються загальноприйнятих духовно-культурних цінностей (мови, традицій, героїв тощо). Така інтеграція передбачає психологічну адаптацію особистості до суспільства, що й визначалося засновниками цього поняття – американськими вченими А. Госліном, Р. Мертоном, І. Толменом, які таке пристосування характеризували культурними, психологічними й соціальними чинниками середовища, до якого пристосовується особистість. У цьому процесі людина виявляє й свою автономність, що сприяє її саморозвитку та самореалізації [5, с. 162].

Причому це відбувається в умовах, коли, за словами А. Войтюк, передача демократичних цінностей не відбувається поступально – від старшого покоління до молодшого, адже в суспільстві немає досвіду демократичного врядування. Тобто особистість соціалізується задля участі в політичному житті країни, задля розуміння чинних політичних процесів [6, с. 266].

Н. Рудкевич аналізує доробки вчених, які вивчають процеси соціалізації особистості відповідно до різних умов суспільного розвитку. Якщо сприймати це через призму освітнього процесу, то можна зробити такі узагальнення: по-перше, знання про соціалізацію набуваються у процесі вивчення таких дисциплін, як історія, соціологія, психологія, етнографія, філософія; по-друге, молоді люди таким чином стають членами спільноти, отримуючи згодом власний соціальний статус; по-третє, одночасно із соціалізацією відбувається індивідуалізація особистості; по-четверте, таким чином відбувається передання соціального досвіду від покоління до покоління – із постійним внесенням нових змін у суспільний розвиток [5, с. 163].

З іншого боку, визначається, що соціалізація передбачає виховний аспект, адже відбувається через цілеспрямований вплив на особистість із метою прищеплення їй загальноприйнятих правил, навичок, знань, які проходять апробацію у процесі практики її соціальної діяльності. Утім особистість має право вибору з-поміж означених категорій, що виявляє її автономність. Ця автономність і буде

розвивати креативність як одну з провідних ознак соціальної активності особистості. Тобто, наприклад, інститут місцевого самоврядування не може існувати без такої індивідуальної активності. Якщо ж громада безальтернативно підкоряється імперативним указівкам, то це суперечить ідеї самоврядування, за якою кожна людина відчуває себе господарем або принаймні долученою до загального керівництва справами (майном, землею, ресурсами тощо).

В. Виноградова визначає студентський період як особливу психологічну стадію розвитку особистості, як час виховання фахівця і громадянина, тобто формування фахової майстерності й водночас становлення людини [7, с. 151]. У цей період молода людина готова до інтеграції в суспільство з його загальноприйнятими нормами і правилами, але ще не готова до самореалізації. За словами І. Чейпеш та Є. Гуттерер, студентство є специфічною соціальною групою, яка має свою мету, особливості й готова «до виконання соціальних ролей і функцій» [8, с. 212]. Тобто воно вже психологічно готове до самостійного життя й освоєння фаху, планування й висловлення власних суджень, до формування соціальної компетентності. Узагалі ж соціалізація та державно-політична активність особистості є вторинним аспектом загальної підготовки її як фахівця, хоча й допомагає розкрити внутрішні потенційні її можливості. І цей елемент розвитку особистості, за словами М. Козирева, становить провідну якісну ознаку вищої освіти (дослівно – «творча самореалізація особистості, духовно-інтелектуальне і професійне зростання, освіченість») [4, с. 143].

М. Козирев розглядає комплекс чинників розвитку особистості, до якого входять освіченість, самодисципліна й інтеріоризація, що позначають відповідно: 1) самопізнання й самовдосконалення; 2) дотримання й «усвідомлення суспільних норм, які регулюють поведінку й діяльність людей»; 3) «запозичення основних категорій індивідуальної свідомості зі сфери суспільних уявлень» («процес розвитку внутрішньої структури особистості») [4, с. 145]. При цьому наведені чинники можуть поділятися як окремі категорії на свої складові. Так, самовдосконалення має такі ж психологічні складові – самовиховання, самопереконавання, самопримус тощо, які відображають мету особистості фахівця публічного управління щодо подальшої його самореалізації. У цьому сенсі фахівець розуміє, що професійні знання призводять до підвищення фахового рівня, а отже – успішного кар'єрного зростання.

Зрозуміло, що на розвиток соціальної активності студента впливають і негативні чинники індивідуальної психологічної площини, які ми проаналізували під час вивчення результатів опитування з питань ставлення до майбутньої професії відповідно до набутих відомостей від старших товаришів і батьків, які працюють у сфері публічного управління. Однією з позицій опитування була задоволеність вибраною фаховою діяльністю. 62 % опитаних мають про це негативну інформацію, що складається з таких чинників, як напружений характер роботи (характеризується ознакою «невдячна»), недостатня заробітна плата, низький рівень технічного забезпечення робочого місця («допотопні комп'ютери», тісне приміщення тощо), занадто висока вимогливість керівництва, складний колектив співробітників («кар'єристи», «підлабuzники», «підсиджують» тощо).

Серед чинників побоювання за професійну майбутню діяльність визначаються такі: 36 % опитаних бояться, що на них будуть тиснути керівники чи співробітники, 42 % побоюються складності роботи на самому початку кар'єри, 54 % – що їхні здобутки не будуть достойно оцінені («усім буде байдуже»). Тобто, ще не починаючи трудової діяльності, студенти – майбутні фахівці – уже побоюються потенційних труднощів, а отже, вже відчувається певна невдоволеність вибраною професією. Ця психологічна характеристика саме й нівелюється набутими в умовах різностильового й різнолокального спілкування соціальними навичками, які мотивують не до конкретної фахової діяльності, а до активного співіснування з іншими особами в суспільстві.

Таким чином, соціалізація студентів відбувається не лише в межах навчального процесу в освітньому закладі, але й у межах студентської групи, у стосунках із викладачами, у інформативних мережах й інших корпоративних групах, де задіяна молода людина [7, с. 153]. При тому, за словами Н. Рудкевич, молода особистість у такому процесі соціалізації грає пасивну роль (засвоюючи соціальний досвід) та активну (виробляючи систему орієнтацій, настанов), при цьому маючи пріоритетом активну її діяльність у процесі освоєння соціального досвіду суспільства [5, с. 163].

У колективній монографії «Удосконалення державно-управлінських відносин в умовах трансформації українського суспільства», авторами якої є найбільш авторитетні науковці галузі публічного права, у межах комплексу актуальних питань визначається, що кризовий стан української державності вимагає кардинальних змін у системі управління, де стикаються інтереси держави й суспільства, а тому всі виміри соціальної структури (нормативний, ідейний, інтеракційний і вимір інтересів) мають бути проаналізовані докладно. Так, нормативний вимір передбачає врахування чинних норм, цінностей у суспільстві, що часто виявляють конфліктність; ідейний ураховує наявні ідеї, переконання, міфи, погляди, що функціонують у суспільстві й також відзначаються конфліктністю; інтеракційний вимір означає сферу комунікації, міжособистісних контактів, де враховуються засоби уникнення соціальних конфліктів; вимір інтересів уже безпосередньо стосується соціального

розшарування суспільства, що передбачає не лише певні світоглядні конфлікти, але й економічні (доступ до матеріальних благ, до владних структур тощо) [9, с. 33].

Як бачимо, у наведених вище умовах у кожному вимірі соціального життя присутня можливість конфлікту, якому представникові влади потрібно запобігти. Це усвідомлення має бути сформоване на рівні навички ще під час навчання в університеті, чому сприятимуть не лише вплив викладачів у контексті певних навчальних дисциплін або власного прикладу або вплив зовнішнього середовища – шанованих особою родичів, медіазасобів чи соціальних груп, у межах яких особа проводить вільний від навчання час, але й особистісне ставлення до подій у суспільстві й усьому світі, уміння правильно (логічно) аналізувати ситуацію.

Автори зазначеної монографії стверджують, що варто взяти до уваги висновки французьких учених про стосунки соціального й психічного аспектів, які є неподільними, однак другий завжди лежить в основі першого, а отже – продукція соціальних структур (влада та інші соціально-політичні інститути з їхніми похідними – наприклад, економікою) повністю залежить від психічних утворень – пристрастей, почуттів. Іншими словами – ідейне стоїть над матеріальним, що повторює непоборну дискусію XIX століття з вибором пріоритету соціального розвитку (ідеалізм або матеріалізм). У наших же умовах – сучасної цивілізації – саме пересічна людина стоїть над усім, а тому пріоритет надається її конкретним інтересам, а не загальним економічним. Проте в широкому сенсі, де діє опозиція «соціально-економічне», потрібно вже фіксувати інші дві складові – соціальний (матеріально-соціальний) і соціетальний (психосоціальний) [9, с. 33, 38].

Наше опитування визначило такі протиставлення в аналізованій сфері: інтровертів – 42 % опитаних, екстравертів – 51 % (інші не визначились); емоційно ставляться до соціальних подій 62 % опитаних, прагматично – 38 %; відзначають своє екстернальне ставлення до свого власного становища в соціумі 52 %, інтернальне – 32 % (інші не визначились). Зрозуміло, що верифікованість цих даних доволі низька, адже молоді люди ще не усвідомлюють особистого розуміння таких психічних орієнтацій (наприклад, для визначення своїх дій як ірраціональних потрібен не лише життєвий досвід, але й високий рівень самосвідомості), проте опитування засвідчило загальне співвідношення опозиційних психологічних характеристик у студентському середовищі.

У межах нормативно-документальної бази, присвяченій проблемам соціалізації молоді, можна визначити небайдужість держави до цього питання. Так, у представленій Національним інститутом стратегічних досліджень ще 2011 року аналітичній записці «Проблеми соціалізації молоді в Україні» визначається, що цей процес означає різнобічне включення молоді в життєдіяльність суспільства через сприйняття й засвоєння знань, правил і норм існування в суспільстві, «пошуки відповідного до власних ідеалів місця у соціумі», що передбачає й адаптацію до виконання певної соціальної ролі. Тому пропонуються такі стратегічні заходи з боку держави 1) конкретизація «компетенції органів виконавчої влади й місцевого самоврядування у сфері соціального становлення та розвитку молоді»; 2) «відродження системи розподілу молоді за робочими місяцями після закінчення навчання» з можливістю часткової зайнятості під час навчання; 3) «налагодження конструктивного діалогу з громадськими студентськими та молодіжними організаціями» у площині діалогу в усіх сферах, зокрема й фінансовій; 4) модернізація «кваліфікаційних стандартів відповідно до європейських вимог та якісне оновлення класифікатора професій» у площині розроблення й упровадження програм зайнятості, перекваліфікації; 5) створення умов для «здобуття позашкільної освіти, розвитку мережі гуртків, спортивних секцій у навчальних закладах на безоплатній основі»; 6) пропагування в медіазасобах «здорового способу життя, поваги до загальнолюдських цінностей, а також підвищення рівня правової культури» [10].

Висновки

Таким чином, можна зробити такі висновки: 1) відзначається безпосередня пов'язаність соціальних реформ із вирішенням конфліктів «матеріальне-ідеальне» у суспільстві загалом і «соціально-психічне» зокрема в кожній людині. Це мають розуміти публічні службовці й володіти відповідним інструментарієм для наведення балансу в межах громади, яка перебуває в сфері їхньої діяльності; 2) соціалізація студентської молоді потрібна на всіх рівнях – від загальнодержавного (безпосередня пов'язаність із підвищенням добробуту держави й суспільства), загальноосвітнього (детермінованість популярності певного університету не лише рівнем успішності його студентів, а й рівнем їх соціальної свідомості) до індивідуального (самовдосконалення особистості, реалізації її творчого потенціалу) з логічним розумінням їх пов'язаності. Тобто самоусвідомлення молоді людини як громадянина держави, відповідна ідентифікація безпосередньо впливає на темпи розвитку суспільства й держави в умовах глобалізації та інтеграції сучасного світу. Іншими словами, буде розумною українська молодь – буде розвиненою Україна.

Список використаної літератури

1. Головатий Н.Ф. Соціологія молоді. Курс лекцій. 2-ге вид. Київ, 2006. 304 с.
2. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держави в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. Київ, 2000. 600 с.

3. Нікітін В.В. Особливості формування громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Харків, 2003. № 2. Ч. 1. С. 67-74.
4. Козирев М.П. Вища освіта і соціалізація особистості. *Матеріали круглого столу «Проблеми особистості в освітньому просторі держави»*, 15 квітня 2014 р. Львів : ЛьвДУВС, 2015. С. 142-147.
5. Рудкевич Н.І. Соціалізація як наукова категорія сучасних соціальних наук. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців* : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2016. С. 162-164.
6. Войтюк А.В. Вплив політичної освіти на соціалізацію особистості. *Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти* : збірник тез I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Рівне, 27-28 квітня 2018 р.). Рівне, 2018. С. 266-269.
7. Виноградова В. Проблеми соціалізації студентської молоді. *Соціальна психологія*. 2007. Спецвипуск. С. 150-153.
8. Чейпеш І.В., Гуттерер Є.З. Соціалізація студентської молоді в умовах навчального закладу. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців* : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2016. С. 211-212.
9. Удосконалення державно-управлінських відносин в умовах трансформації українського суспільства : монографія / Е.А. Афонін, Я.В. Бережний та ін. Київ : НАДУ, 2014. 268 с.
10. Проблеми соціалізації молоді в Україні. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/problemi-socializacii-molodi-v-ukraini-analitichna-zapiska>

References

1. Holovaty N.F. *Sotsiologiya molodi* [Sociology of youth]. Course of lectures. Kyiv, 2006. 304 p.
2. Skrypnyuk O.V. *Sotsial'na, pravova derzhava v Ukraini: problemy teorii i praktyky* [Social, legal states in Ukraine: problems of theory and practice]: monograph. Kyiv, 2000. 600 p.
3. Nikitin V.V. *Osoblyvosti formuvannya hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini* [Features of the formation of civil society in Ukraine]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya* [Actual problems of public administration]: collection of scientific papers. Kharkiv, 2003. № 2. Ch. 1. pp. 67-74.
4. Kozyryev M.P. *Vyshcha osvita i sotsializatsiya osobystosti* [Higher education and socialization of the individual]. *Materialy kruhloho stolu «Problemy osobystosti v osvith'omu prostori derzhavy»* [Proceedings of the round table «Problems of personality in the educational space of the state»], April 15, 2014. L'viv : L'vDUVS, 2015. pp. 142-147.
5. Rudkevych N.I. *Sotsializatsiya yak naukova katehoriya suchasnykh sotsial'nykh nauk* [Socialization as a scientific category of modern social sciences]. *Aktual'ni problemy suchasnoyi sotsiologiyi, sotsial'noyi roboty ta profesynoyi pidhotovky fakhivtsiv* [Actual problems of modern sociology, social work and professional training]: materials of reports and communications of the International scientific-practical conference. Uzhhorod, 2016. pp. 162-164.
6. Voytyuk A.V. *Vplyv politychnoyi osvity na sotsializatsiyu osobystosti* [The influence of political education on the socialization of the individual]. *Suspil'ni dystsypliny yak zasib formuvannya tsyvilizatsiyanoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity*. [Social disciplines as a means of forming the civilizational competence of students: a collection of abstracts of the First All-Ukrainian Correspondence Scientific and Practical Conference] (Rivne, 27-28 kvitnya 2018 r.). Rivne, 2018. pp. 266-269.
7. Vynogradova V. *Problemy sotsializatsiyi student-s'koyi molodi. Sotsial'na psykholohiya* [Problems of socialization of student youth. Social Psychology]. 2007. Special issue. pp. 150-153.
8. Cheypesh I.V., Hutterer YE.Z. *Sotsializatsiya student-s'koyi molodi v umovakh navchal'noho zakladu* [Socialization of student youth in the educational institution]. *Aktual'ni problemy suchasnoyi sotsiologiyi, sotsial'noyi roboty ta profesynoyi pidhotovky fakhivtsiv* [Actual problems of modern sociology, social work and professional training]: materials of reports and communications of the International scientific-practical conference. Uzhhorod, 2016. pp. 211-212.
9. *Udoskonallyennya derzhavno-upravlins'kykh vidnosyn v umovakh transformatsiyi ukrayins'koho suspil'stva* [Improvement of state-administrative relations in the conditions of transformation of the Ukrainian society]: monograph / E.A. Afonin, YA.V. Berezhnyy ta in. Kyiv : NADU, 2014. 268 p.
10. *Problemy sotsializatsiyi molodi v Ukraini* [Problems of youth socialization in Ukraine]. *Analitychna zapyska* [Analytical note]. *Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'*. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/problemi-socializacii-molodi-v-ukraini-analitichna-zapiska>